

УДК 353

І. П. Міщенко,
аспірант, Міжрегіональної академії управління персоналом

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

I. Mishchenko,
postgraduate student of the Interregional Academy of Personnel Management

EVOLUTION OF VIEWS ON THE FORMATION OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT,
AS A COMPLEX STATE MECHANISM OF INFORMATION DEVELOPMENT IN THE REGION

Досліджено питання про причини і чинники виникнення, поширення, закріплення і зміни інститутів, які носять не тільки теоретичний характер. Таким чином, інститут характеризується цілою низкою ознак, і відмінність хоча б одного з них вимагає вважати відповідні інститути різними. Найбільш важливою характеристикою інститутів для цілей інституційного проектування класифікації інститутів, є ознаки: формальні структури для невизначеної групи учасників; формальні структури для певної групи учасників.

Визначено, що за своєю природою інститути представляють собою звичні способи реагування на стимули, які створюються цими обставинами, що змінюються. Інститути — це, по суті справи, поширений образ думки про те, що стосується окремих відносин між суспільством і особистістю і окремих виконуваних функцій.

Особливої уваги заслуговує з точки зору віднесення системи інститутів до різних рівнів, де інститути поділяються на: макроекономічні, що визначають перебіг макроекономічних процесів; мезоекономічних, що поширюють дію на мезоекономічних структури (галузі, регіони, вертикальні комплекси та тощо); мікроекономічні, що відносяться до прийняття рішень, діяльності та взаємодії організацій (підприємств), а також взаємодії між підприємствами і зацікавленими в їх діяльності суб'єктами; наноекономічні, що визначають соціально-економічну поведінку окремих агентів — індивідів. Згідно з парадигмою інституційної економіки, дії агентів розгортаються не "в чистому полі" вільного ринку, а в сильно "пересіченій місцевості", наповненою різноманітними інститутами — організаціями, правилами, традиціями тощо. Інститути, надаючи економічним суб'єктам інформацію про правила господарської поведінки, створюють середовище для реалізації їх економічних можливостей, забезпечуючи впорядкованість і спрямованість взаємодії.

The question of the causes and factors of the emergence, spread, consolidation and change of institutions that are not only theoretical in nature are investigated. Thus, the institute is characterized by a number of features, and the difference of at least one of them requires that the corresponding institutions are different. The most important characteristic of institutes for the purposes of institutional designing of the classification of institutions is the following: formal structures for an indefinite group of participants; formal structures for a particular group of participants.

It is determined that institutions by their nature are the usual ways of responding to the incentives created by these changing circumstances. Institutes — this is, in fact, a common way of thinking about the relationship between a particular relationship between society and the individual and the individual functions performed.

Particular attention deserves from the point of view of the classification system of institutions to different levels, where the institutions are divided into: macroeconomic, determining the flow of macroeconomic processes; mesoeconomic, affecting mesoeconomic structures (industries, regions, vertical complexes, etc.); microeconomics related to decision-making, activity and interaction of organizations (enterprises), as well as interaction between enterprises and those interested in their activities; nanoeconomic, determining the socio-economic behavior of individual agents — individuals. According to the paradigm of the institutional economy, the agents' activities

are not deployed in the "pure field" of the free market, but in a very "rough terrain" filled with diverse institutions — organizations, rules, traditions, and the like. Institutions, providing economic actors with information on the rules of economic behavior, create an environment for the realization of their economic opportunities, ensuring orderliness and direction of interaction.

Ключові слова: інституційне середовище, інституційне проектування, інформаційне забезпечення, розвиток регіону, державний механізм, принципи відповідальності та суверенності особистості, інституційна реальність.

Key words: institutional environment, institutional design, information provision, development of the region, state mechanism, principles of responsibility and sovereignty of the individual, institutional reality.

ВСТУП

З 1990-х років в Україні відбувається процес трансформації однієї економічної системи в іншу. Економічну систему, втім, як і політичну і соціальну, і інші визначають в основному інститути. Перехід від однієї економічної системи до іншої полягає в перетворенні інститутів. Перехід до ринкової економіки, що базується на переділі власності, передбачає розвиток ринкових інститутів, створення відповідного законодавства, вироблення норм і правил поведінки, що відповідають принципам відповідальності та суверенності особистості.

Осмислення інституційної реальності стає надзвичайно важливою умовою для більш адекватного розуміння пристрою і функціонування соціальної, економічної і політичної систем держави, вироблення ефективних управляючих впливів на всіх рівнях управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток інституційної теорії, визначення самого поняття "інститут" внесений такими мислителями, як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Г. Зімбель, А. Шюц.

Питання про причини і чинники виникнення, поширення, закріплення і зміни інститутів носять не тільки теоретичний характер. Значимість особливостей інституціональної структури кожного конкретного суспільства для його соціально-економічного розвитку переконливо обґрунтували закордонні лідери інституціонального напрямку соціально-економічної теорії: Т. Веблен, Дж. Коммонс, Д. Норт, Дж. Серл, Дж. Ф. Фостер, Дж. Ходжсон, Е. Уеллс.

Окремі сторони проблеми інституційної соціально-економічної теорії досліджені в працях вітчизняних економістів: А.І. Архипова, О.В. Иншакова, Д.С. Львова, С.Г. Кірдіной, Г.Б. Клейнера, Н.Н. Лебедевої, В.І. Маєвського, В.М. Полтеровича, В.Л. Тамбовцев, А.Е. Шаститко.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є дослідження еволюції поглядів на формування інституційного середовища як складової державного механізму інформаційного забезпечення розвитку регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ

Один з найбільш авторитетних представників сучасної аналітичної філософії, Кентер Л. зазначає, що відсутня на сьогоднішній день чітко розроблена теорія інститутів [8, с. 181]. Дослідники дотримуються різних визначень ключового для цього напрямку поняття інсти-

туту. Так, П. Надолішній вважає, що "... термін "інститут" до сих пір не є моносемічним (однозначно розуміється) у різних авторів" [4, с. 33]. У роботах "старих" інституціоналістів, у тому числі в основоположних роботах Клейтон Т., інститут визначався і трактувався як "стереотип думки" (habit of thought) [9, с. 89]. За своєю природою вони (інститути) представляють собою звичні способи реагування на стимули, які створюються цими обставинами, що змінюються. Інститути — це, по суті, поширений образ думки про те, що стосується окремих відносин між суспільством і особистістю і окремих виконуваних функцій.

На думку Н. Редкліффа, інститути змінюють наміри і переваги людей, визначають основні правила і встановлюють обмеження учасників процесу [9, с. 136]. Він дає таке визначення: Інститут — це набір правил, процедур відповідностей, моральних і етичних поведінкових норм, розроблених з метою обмеження поведінки індивідів в інтересах максимізації багатства або користності принципалів.

У сучасній літературі визначення інституту спирається зазвичай на поняття норми або правила, що визначає ті чи інші аспекти соціально-економічної діяльності суб'єктів або їх груп. Так, Н.Р. Нижник у продовження ідеї Д. Нортона формулює визначення інституту як сукупності: а) правил, які обмежують поведінку економічних агентів і упорядковують взаємодія між ними; б) відповідних механізмів контролю (у Нортона — примусу) за дотриманням правил [5, с. 87].

Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко визначають економічні інститути як "суспільно визнані функціонально організаційні форми колективної економічної діяльності, через які реалізується системна функція економіки" [1, с. 356].

В.А. Занфіров у деяких своїх роботах користується термінами "інститут", "норма", "правило поведінки" як синонімами [2, с. 11]. Наведене вище підтверджує, що до сих пір ще не склалося єдиної думки з суті та змісту визначення інституту. О.І. Дацій вважає, що "інститути являють собою засоби вирішення протиріч, що виникли на різних рівнях ієрархії управління в процесі соціально-економічного розвитку суспільства [3, с. 97]. Інститути знижують невизначеність у процесі вирішення управлінських завдань і сприяють розвитку системи управління в сторону її цілісності".

Н.А. Латинін пропонує "під інститутами" розуміти відносно стійкі по відношенню до зміни поведінки або інтересів відносних суб'єктів і їх груп, а також продовжують діяти протягом значного періоду часу формальні і неформальні норми або системи норм, що регулюють

прийняття рішень, діяльність і взаємодія соціально-економічних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб, організацій) та їх груп [10, с. 80]. Світ інститутів є досить складною системою, елементи якої мають суттєво різний характер і по-різному пов'язані як між собою, так і з реальними соціально-економічними об'єктами і процесами.

Таким чином, інститут характеризується цілою низкою ознак, і відмінність хоча б одного з них вимагає вважати відповідні інститути різними. Найбільш важливою характеристикою інститутів, по системі запропонованої М.Є. Рогоза для цілей інституційного проектування класифікації інститутів, є ознаки: формальні структури для невизначеної групи учасників; формальні структури для певної групи учасників [6, с. 643].

Найбільш цікавим з точки зору віднесення системи інститутів до різних рівнів є пропозиція А.М. Колодій, де інститути поділяються на: макроекономічні, що визначають перебіг макроекономічних процесів; мезоекономічних, що поширюють дію на мезоекономічних структури (галузі, регіони, вертикальні комплекси та тощо); мікроекономічні, що відносяться до прийняття рішень, діяльності та взаємодії організацій (підприємств), а також взаємодії між підприємствами і зацікавленими в їх діяльності суб'єктами; наноекономічні, що визначають соціально-економічну поведінку окремих агентів — індивідів [7, с. 136].

Згідно з парадигмою інституційної економіки, дії агентів розгортаються не "в чистому полі" вільного ринку, а в сильно "пересіченій місцевості", наповненою різноманітними інститутами — організаціями, правилами, традиціями та тощо. Інститути, надаючи економічним суб'єктам інформацію про правила господарської поведінки, створюють середовище для реалізації їх економічних можливостей, забезпечуючи впорядкованість і спрямованість взаємодії.

Взаємодія різних за рівнем інститутів в цілому створює, якщо користуватися виразом Д. Нортона, і сукупну інституційну систему, притаманну даному суспільству. Як найдоцільніше розглядати інституціональну систему: як структуру; як середовище або як деякий гібридний об'єкт? С.Л. Лисенкова дає таку відповідь на це питання: "... — це середовище ..." [7, с. 102].

Термін "інститут" А.А. Скляр також пропонує пов'язати саме з поняттям "зовнішнє середовище", оскільки вона фактично застосовується в практиці спільної діяльності [6, с. 649].

Інституційне середовище, відіграє в суспільстві роль глобальної керуючої системи, формується різноманітними інституційними формами, різними організаціями та установами, законодавчими документами, юридичними нормами та тощо. Вона повинна бути досить розвиненою і складною, адекватної потребам економічного, соціального та політичного розвитку країни. Якщо інституційне середовище не в змозі виконати необхідні функції, то параметри розвитку суспільства, погіршуються; скорочуються обсяги виробництва валового продукту, знижується якість продуктів і послуг, падає рівень життя населення. У цих умовах в суспільстві посилюється потреба в інституційних змінах, які є складовою частиною процесу соціально-економічного розвитку, що виражається в розвитку і зміні соціальних інститутів.

Інституційні перетворення лежать в основі зміни суспільно-економічного устрою і можуть здійснюватися

різними шляхами. Зміни інститутів можуть бути пов'язані зі зміною моделі економічного розвитку, економічної стратегії та економічної політики, здійснюваної в рамках однієї і тієї ж економічної системи. Вектор інституційних змін лежить на лінії основних соціальних інститутів: прав власності; ролі держави, його законодавчих встановлень і норм; податкової та судової систем; типів господарювання та його різних організацій. Держава може сприяти як створення ефективних ринкових інститутів, так і такий інституційного середовища, яке не дозволяє проявлятися переваг конкурентного порядку через монопольного становища підприємств і інших факторів, що ведуть до зростання транзакційних витрат. Все залежить від конкретних історичних умов і порівняльної ефективності в цих умовах тієї чи іншої системи господарської координації.

У роботі "Теорія держави і права: навч. посіб." В.В. Копейчикова обгрунтував цікаву схему формування інституційного середовища як одного з результатів взаємодії трьох основних сил в системі "людина — природа — суспільство" [7, с. 87]. Згідно з вищезгаданою концепцією, спільне функціонування, взаємодія і розвиток трьох зазначених сил породжує культуру як сукупність духовних і матеріальних цінностей, артефактів, життєвих уявлень, способів інтерпретації інформації, яка відображатиме певний рівень історичного розвитку суспільства, природи і людини і передається з минулого в майбутнє. У дослідженні виділено шість соціально-економічних підсистем системи інститутів, кожна з яких має відносно стійке "ядро" і більш рухливу "периферію". Питання в тому, що становить ядро підсистеми, є предметом багаторічних дискусій. Але, тим не менше, більшість вчених вважає, що таким виступає інститут власності. Наприклад, в якості основних інститутів О.А. Машков називає сукупність інститутів, що визначають організацію: власності; залучення до праці; взаємодії господарюючих суб'єктів [5, с. 65].

Перехід від системи, заснованої на пануванні державної власності на засоби виробництва і переважання командно-адміністративних методів, до системи приватної власності і господарського підприємництва привів в Україні в 1990-х рр. до зміни складу і функцій основних суб'єктів інституційного механізму — держави, підприємства, індивіда.

В.В. Копейчикова, аналізуючи результати реформування інституціонального механізму України, пише: "Реформування інституційного механізму економіки України здійснювалося не системно, спонтанно, як теперішня реакція на зміни, що відбуваються в нестабільній господарській середовищі [7, с. 39]. Несистемність реформування проявилася ... в нехтуванні масштабами української економіки, ... відсутності підтриманої і розділяється більшістю населення країни програми реформування; відсутності підготовлених до функціонування в конкурентних ринкових умовах господарських кадрів та ін".

У кінці 1980-х — початку 1990-х рр. почався інтенсивний процес руйнування централізованої економіки і перехід до ринкової. Відправним пунктом перетворень економічних відносин в Україні стало роздержавлення економіки або усунення монополії держави у всіх сферах життєдіяльності суспільства через процеси прива-

тизації власності, лібералізації ціноутворення, демонаполізації зовнішньоекономічної діяльності, зняття з держави функцій прямого господарського управління, заміну вертикальних зв'язків на горизонтальні. "Значимими інституційними цілями реформатори оголосили: створення шару приватних власників, елімінацію держави в сфері регулювання економікою, перехід до цінностей ринкового господарювання".

ВИСНОВКИ

Створення приватного власника як нового інституційного суб'єкта відбувалося в Україні двома шляхами. Перший шлях — через формування сприятливих умов для розвитку приватного сектора, продажу державної власності стратегічним інвесторам. Хоча приватизація не була реалізована у всіх секторах економіки в одній і тій же мірі, вона, в цілому, привела до появи великої кількості нових економічних чинників, особливо малих підприємств в торгівлі і послуги. Другий шлях здійснювався через широкомасштабну приватизацію державної власності, основним способом якої виступала безкоштовна роздача населенню прав власності в формі приватизаційних сертифікатів.

Розвиток і ускладнення соціально-економічних відносин відбувається одночасно з еволюцією інститутів. Тому, відстежуючи інституційні зміни, можна пропонувати заходи з економічного і соціального реформування панівної в суспільстві ієрархії інститутів, що спочатку може сприяти ефективному або неефективному проведенню реформ.

Якщо слідувати традиціям американського інституціоналізму та історичної школи, то А.М. Михненко пропонує вивчати цей процес через інтерпретацію матеріалів емпіричних досліджень, і, по суті справи, закликає повернутися до вивчення історично конкретних, існуючих "тут і зараз" інститутів [1, с. 365].

Одночасно з приватизацією державної власності почався інтенсивний процес утворення малих підприємств, які є найважливішим елементом ринкового господарства. Малі підприємства, будучи додатковим джерелом конкуренції, сприяють підвищенню ефективності виробництва та впровадження нових технологій, освоюють нові ринки, які великі підприємства вважають недостатньо ємними.

Література:

1. Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.
2. Занфіров В.А. Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіону: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / В.А. Занфіров; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2006. — 20 с.
3. Даций О.І. Зростання якості життя як критерій дій української влади в умовах розвитку інформаційного суспільства // Публічне урядування. — 2016. — № 4 (5). — С. 93—100.
4. Надолішній П. Організаційно-функціональна структура державного управління: поняття і соціальна практика / П. Надолішній // Вісн. НАДУ. — 2003. — № 3. — С. 31—43.

5. Нижник Н.Р. Системний підхід в організації державного управління: навч. посіб. / Н.Р. Нижник, О.А. Машков. — К.: Вид-во УАДУ, 1998. — 160 с.

6. Рогоза М.Є., Скляр А.А. Інформаційне забезпечення стратегічного управління і його вплив на невизначеність середовища господарювання // Економіка: проблеми теорії та практики [збірник наукових праць]. — Вип. 206: В 4 т. Т. III. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. — С. 641—650.

7. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — 368 с.

8. Canter L.W. Environmental Impact Assessment. — USA, New York: Mc Graw-Hill, 1996. — 312 p.

9. Clayton T., Radcliffe N. Sustainability: A Systems Approach. — USA, Published in association with WWF, 1996. — 256 p.

10. Economy of Ukraine / N.A. Latynin, A.S. Chernjatin // Public Administration in Central and Eastern Europe. — 2007. — № 2. — P. 78—81.

References:

1. Surmin, Yu.P. Bakumenko, V.D. Mykhnenko, A.M. (2010), Entsyklopedychnyy slovnyk z derzhavnoho upravlinnya, [Encyclopedia of public administration], Kyiv, Ukraine, 820 p.
2. Zanfirov, V.A. State regulation of socio economic development. PhD dissertation. National Academy for public administration under the president of Ukraine, Kyiv, 2006 (In Ukr).
3. Datsij, O.I. (2016), "Increase the quality of life as a criterion actions of Ukrainian authorities in the development of the information society", Publichne uriaduvannia, vol. 4 (5), pp. 93—100.
4. Nadolishniy, P. (2003), Orhanizatsiyno-funktional'na struktura derzhavnoho upravlinnya: ponyattya i sotsial'na praktyka, [Organizational-functional structure of state management: concept and social practice], Visn. NADU, Kyiv, Ukraine, vol. 3, pp. 107—114.
5. Nyzhnyk, N.R. Mashkov, O.A. (1998), Systemnyy pidkhid v orhanizatsiyi derzhavnoho upravlinnya: navch. posib, [The system approach in organization of state management: textbook. manual], Kyiv, Ukraine, 160 p.
6. Rohoza, M.E. and Skliar, A.A. (2005), "Information securing of strategic management and its impact on the environment of economic uncertainty environment management", Ekonomika: problemy teorii ta praktyky, vol. 206, no. 3, pp. 641—650.
7. Kolodiy, A.M. Kopyeychikov, V.V. Lysenkov, S.L. (2002), Teoriya derzhavy i prava: navch. posib., [Theory of state and law: textbook. the allowance], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine, 368 p.
8. Canter, L.W. (1996), Environmental Impact Assessment [Environmental Impact Assessment], Mc Graw Hill, New York, USA.
9. Clayton, T. Radcliffe, N. (1996), Sustainability: A Systems Approach [Sustainability: A Systems Approach], Published in association with WWF, New York, USA.
10. Latynin, N. A. Chernjatin, A. S. (2007), "Economy of Ukraine", Public Administration in Central and Eastern Europe, vol. 2, pp. 78—81.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2018 р.